

Semantics of comparative analysis methods

Surayyokhon OMONULLAYEVA¹

Andijan State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2024

Received in revised form

10 October 2024

Accepted 25 October 2024

Available online

15 November 2024

Keywords:

method,
approach,
typological analysis,
direction of ideographic
grammar,
functional structure.

ABSTRACT

This article presents approaches, methods, and types of comparative analysis that have long attracted the attention of comparative typology scholars. Despite the variety of methods used, they are developed in accordance with the main approaches and principles. At the same time, certain principles recognized by the world scientific community are considered the most effective for language teaching.

2181-3701/© 2024 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-3701-vol2-iss6-pp140-143>

This is an open-access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Qiyosiy tahlil usullarining semantikasi

ANNOTATSIYA

Kalit so'zlar:

usul,
yondashuv,
tipologik tahlil,
ideografik grammatika
yo'nalishi,
funksional tuzilma.

Ushbu maqolada qiyosiy tipologiyada uzoq davrlar mobaynida olimlarni qiziqtirgan qiyosiy tahlilning yondashuvi, usuli, usullari va turlari bilan tanishishingiz mumkin. Biroq metodlar yondashuvlar va tamoyillarga muvofiq qo'llanilsa-da, dunyo olimlari tomonidan til o'qitishda quyidagi tamoyillar samarali deb hisoblanadi.

Семантика методов сравнительного анализа

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

метод,
подход,
типологический анализ,
направление
идеографической
грамматики,
функциональная
структура.

В данной статье представлены подходы, методы и виды сравнительного анализа, которые давно привлекают внимание ученых в области сравнительной типологии. Несмотря на разнообразие применяемых методов, они разрабатываются в соответствии с основными подходами и принципами. При этом определенные принципы, признанные мировым научным сообществом, рассматриваются как наиболее эффективные для преподавания языка.

¹ PhD, Senior Lecturer, Andijan State University. E-mail: somonullayeva@mail.com

Yondashuv, tamoyil va usul atamallari ko'pincha usul tushunchasi bilan bir-birining o'rnida ishlatiladi, lekin bu atamallarning ayrim jihatlari ilmiy manbalarda yoritilgan va ularga tegishli ta'rif va tushuntirishlar berilgan. Yondashuvlar tamoyil va usullarda aks etadi. Yondashuv metoddan ko'ra kengroq tushuncha bo'lib, usul va uslublar asosida ishga tushiriladi. Yondashuv va usul tushunchalari I.L. Bim ta'rifida o'z aksini topgan: "Usul – ta'lim va ijtimoiy hayotning maqsadi. Maqsadga erishish uchun qandaydir usullardan foydalangan holda, sharoitga mos keladigan tamoyillarni qo'llashning umumlashirilgan modelidir.

Qiyosiy tipologik usul – bu shaklan o'xshash turli hodisalarni o'rganish va tushuntirish, ularning genetik o'xshashligi, ya'ni umumiy kelib chiqishi haqida xulosa chiqarish usuli. Dastlab tadqiqot metodologiyasi sifatida ishlab chiqilgan sifatli qiyosiy tahlil 1970-yillarda Charlz Regin tomonidan ishlab chiqila boshlandi. Keyinchalik bu tahlil baholashning bir qismi sifatida ishlatilgan. Qiyosiy tahlil – muammoli vaziyatlarni tahlil qilish imkonini beruvchi va ba'zi hollarda vaziyatlarning nima uchun o'zgarganligini tushuntirishga yordam beradigan metodologiya. Ba'zan qiyosiy tahlil yangi ma'lumotlarni to'plashni o'z ichiga oladi, ba'zi hollarda esa ilgari to'plangan ma'lumotlarga asoslanadi. N. Simister va V. Skolz qiyosiy tahlilning asosiy xususiyatlarini quyidagicha payqashgan.

1) O'zgarishlar nazariyasi. Bu birinchi navbatda, o'zgarish nazariyasidan foydalanishni o'z ichiga oladi. O'zgarishlar nazariyasi ikkita narsani aniqlashga qaratilgan: o'zgarishlarga ta'sir qiluvchi omillar va (nazariy jihatdan) yordam beradigan o'zgarishlarni tahlil qilish. O'zgarish nazariyasiga asoslangan qiyosiy tahlil ma'lumotlar, ijtimoiy fanlar nazariyasi va tajribalar manbasiga ega bo'lishi kerak.

2) Keyingi bosqich odatda muammoli vaziyatlarni aniqlashda qiyosiy tahlilning birinchi qismlari bilan parallel ravishda amalga oshiriladi. Bu qiyosiy tahlilni to'g'ri o'tkazish uchun qanday natijalar olinganligini yoki qanday o'xshashliklar aniqlanganligini ko'rsatadi. Muammoli vaziyatlar turlicha. Masalan, turli hukumatlar, maktablar, shifoxonalar, dasturlar, loyihalar kabi muammoli vaziyatlar.

3) Qiyosiy tahlilda omillarni o'zgarish nazariyasiga asoslanib ishlab chiqish kerakligi aytiladi. Bu omillar natijalarga erishiladimi yoki yo'qmi, kalit hisoblanadi. Barcha omillar o'zgarish nazariyasiga asoslanadi.

4) Keyingi bosqich – muammoli vaziyatlar va omillarni baholash. Bunda har bir holat uchun baholash mezonlari ishlab chiqiladi. Vaziyat haqidagi barcha ma'lumotlar to'plangandan so'ng, baholash amalga oshirilishi kerak.

5) Ushbu bosqichda barcha ma'lumotlar yig'ilgandan so'ng, kiritilgan omillar va ma'lumotlar to'plami tahlil qilinadi. Hisoblashda kompyuter texnologiyasi qo'llaniladi va kichik detallarga e'tibor beriladi.

1. Yo'nalish tamoyili. Bu tamoyil tilning uch jihatini nazarda tutadi. Ona tilini fonetika, leksikografiya va grammatika nuqtai nazaridan o'rganishda chet tillarini o'rganish emas, balki yuqori natijalar berishi ta'kidlanadi. Buning sababi shundaki, ularni tushuntirish nutqni yaxshilash emas, balki nazariy jihatdan asosiy hisoblanadi.

2. Tuzilish tamoyili. Bu tamoyil ona tilini o'rgatishda ham samarali, lekin chet tilining nutqiy komponentini rivojlantirishda samarali emas. Chunki bu tamoyilda chet tilining tuzilishi ona tiliga ko'ra tekshiriladi, lekin og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirishning oldi olinadi.

3. Tuzilish tamoyilini ko'rish. Til va nutq birligiga asoslangan bu tamoyil sodda gap, sodda kirish gap, qo'shma gap va savol-javob kabi to'rt turni ajratib ko'rsatadiki, bunda olimlar ularni modellashtirish va o'rganishga e'tibor qaratadi.

Transformatsiya tamoyili. Bu tamoyil asoschilari amerikalik tilshunos olimlar Z. Xarris, F. Fransuz, N. Xomskiylar tilda fikr ifodalashda qo'llaniladigan mavjud qoliplarni o'zgartirishni tavsiya etadilar. U matnni ishga tushirish, uni toraytirish, fikrlarni birlashtirish va matnni tasvirlashni osonlashtiradigan modellarni ishlab chiqishga qaratilgan. Talaba o'z nutqini namuna asosida ravon va aniq ifodalay oladi.

5. Funktsional tuzilish tamoyili. Bu tamoyil shakldan shaklga mazmun tamoyiliga asoslanadi va uni ifodalashda nutqning funktsional tomonlarini ma'lum darajada qo'llashni taqozo etadi.

Chunki eng samarali tamoyilni aniqlash hali ham fandagi eng muammoli vaziyatlardan biri hisoblanadi. Hozirda chet tilini o'qitishda kommunikativlik tamoyili keng qo'llanilmoqda, chet tilini o'rganishda qiyosiy tahliliy yondashuv asosiy o'rin tutadi. Bir necha usullar mavjud va ingliz olimi Tilly to'rt turni ajratib turadi. Bular: a) individuallik, b) universallik, v) o'zgarishlarni aniqlash, d) xususiyatlarni taqqoslash. Mey alloma yaratgan qiyosiy tahlil turlaridan tashqari tipologiyaning to'rt jihatini, jumladan import-oyina ko'rinishi, farqli ko'rinish, nazariy-rivojlanish ko'rinishi va nihoyat bashoratli ko'rinish turlarini o'z ichiga olgan. Bu tiplar Tilly nazariyasiga o'xshaydi. Qiyosiy tahlilning birinchi turi – bu shaxsdagi ba'zi muammoli vaziyatni tushunish uchun uning ayrim xususiyatlarini qarama-qarshi qo'yishdir. (1984-yil, 82-bet). Bunday holda ko'rib chiqilayotgan vaziyatning har bir xususiyati batafsil tavsiflanadi. Bu bizning bilimimizni kengaytirish va tushunchani tushunishga yordam beradi. Bu usul qiyosiy tahlil uchun mos bo'lmas-da, ilmiy tadqiqotlarda kichik taqqoslashlar uchun qo'llaniladi. (Fredrikson, 1997 Fredrickson, G.M. (1997). Qiyosiy tasavvur: irqchilik, millatchilik va ijtimoiy harakatlar tarixi bo'yicha. Kaliforniya universiteti matbuoti).

Umumjahonlik har bir hodisani tasvirlash va taqqoslashda bir xil qoida asosida ishlaydi. (1984-yil, 82-bet). Ushbu taqqoslashdan foydalanish taqqoslanayotgan hodisaning dolzarbligi va umumiy ahamiyati bilan birga asosiy nazariyalarni ishlab chiqadi. Bu o'rganilayotgan muammolarni qamrab olish uchun nazariyalarga ko'proq tayanishni o'z ichiga oladi. O'zgarishlarni aniqlash va taqqoslash tamoyili misollar orasidagi tarkibiy farqlarni topishda hodisaning asosiy farqlovchi xarakterini yoki intensivligini topishga qaratilgan. Ya'ni, hodisa va xarakter o'zgarishi standartini qo'llagan holda shaklning turli xususiyatlarini solishtirish yoki bu hodisaning intensivligini, misollar orasidagi mantiqiy farqlarni aniqlash.

Qiyosiy tahlilni amalga oshirishda kompleks yondashuvdan foydalanish o'zining afzalliklariga ega. Bunda bilim fanlardan, ya'ni sinfdan olingan natijalar asosida izohlansa, o'quvchilarning mustaqil ishlarida ta'limga ijodiy yondashish tamoyili namoyon bo'ladi. Bu tamoyil ham evristikdan foydalanishni talab qiladi. Evristik usul o'qituvchilardan ijodiy xarakterga ega bo'lgan yuqori darajadagi bilim faoliyatini tashkil qilish uchun ko'nikma va malakalarga ega bo'lishni talab qiladi. Bu usulning afzalligi shundaki, talabalar mustaqil ravishda yangi bilimlarni egallashlari mumkin va muayyan vaziyatlarda, ayniqsa o'rta maktab o'quvchilarining o'zlashtirish darajasini hisobga olgan holda qo'llaniladi. Evristik usul quyi sinflarda murakkab, ammo ta'limning asosiy talablaridan biri bo'lgan tizimlashtirish asosida yosh o'quvchilar ham loyihalarni ishlab chiqish, g'oyalarni o'ylab topishning boshlang'ich bosqichiga kiradilar. Bilimning nomuvofiq shakli integrativ yondashuvni talab qiladi. Biroq bu yondashuvlar, odatda, o'qitishga qaratilgan bo'lsa-da, ular mohiyatiga ko'ra farq qiladi. Kontentga bog'liq, o'zaro bog'liqlik, mantiqiy jihatdan o'zaro bog'liqlik va yaxlit mantiqiy mukammal bilimlar, harakat shakllari va shaxsiy

fazilatlarni o'z ichiga olgan chuqurlashtiruvchi va kengaytiruvchi o'quv fanlarini birlashtirish uchun integrativ yondashuv qo'llaniladi. Shunday qilib, yuqorida sanab o'tilgan tarkibiy, yaxlit va integrativ yondashuvlar o'rtasida umumiylik va farqlar mavjud. Bu yondashuvlar qiyosiy tahlil jarayonida bir-birini to'ldiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abdurahmonov, G'. A., Shoabdurahmonov Sh. Sh., ve Hojiyev, A. P. (1975). O'zbek tili grammatikasi 1 tom morfologiya. Toshkent: O'zbekiston SSP Fan Nashriyoti.
2. Aksoy, Ömer Asım (1984). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü, Ankara.
3. Banguoğlu, Tahsin (2004). Türkçenin Grameri, Ankara.
4. International Journal of Research (IJR) Cilt-1, Sayı-11 Aralık 2014 ISSN 2348-6848
5. Foth & Dewaele 2002: 179; Kramersch 2002:
6. İnternet: Turkshunoslik fakülteti. <https://tsuos.uz/Turkshunoslik-fakulteti>